

AHMED PAŞA’NIN “GÜNEŞ” REDİFLİ KASİDESİNDE GÜNEŞ-HÜKÜMDAR SEMBOLÜNÜN MİTOLOJİK YÖNLERİ*

Fatih UĞUR**

Öz: Antik Çağ’da önemli bir mitolojik figür olan güneş, mitolojik öykülerde bir tanrı-hükümdar gibi düşünülmüştür. Hemen her kültürde gökyüzünde hüküm süren bir gök cismi olarak tasavvur edilen güneşin, ışığı, ısısı, rengi ve hareketleri ile hükümdar arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Bilhassa Mezopotamya bölgesi toplulukları ve onun kültür mirasını devralan diğer topluluklarda güneşe yüklenen hükümdarlık özellikleri birbirini çağrıştıran bir motif örüntüsü içinde anlatılagelmiştir. Oluşturulan anlatılar sonraki yüzyıllarda da edebî eserlere taşınmıştır. Bu bağlamda XV. yüzyıl divan şairlerinden Ahmed Paşa da şiirlerinde ve özellikle “güneş” redifli meşhur kasidesinde güneş mitleriyle benzerlik gösteren bazı imaj ve sembollere yer vermiştir. Fatih Sultan Mehmed’i övmek için yazılan bu kasidede şair, güneşi bir hükümdar gibi düşünmüş ve kaside boyunca onun hükümdarlık özelliklerini tasvir etmiştir. Söz konusu kasidede güneş, gökyüzünün hükümdarı olduğu kadar bir hükümdarın sahip olması gereken ve kimi zaman idealize edilmiş hükümdarlık profilini de temsil eden özellikleri taşıyan biri olarak anlatılmıştır. Şiirde yer alan bu özellikler mitolojide tanrı olarak teşhis edilen güneşin özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada Ahmed Paşa’nın “güneş” redifli kasidesindeki bazı beyitlerde yer alan imajlar, çeşitli kültürlerin mitolojilerindeki güneş sembolüyle benzerlikleri dolayısıyla ele alınarak aralarındaki ortak yönler incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Ahmed Paşa, güneş kasidesi, güneş, mitoloji.

The Symbol of the “Sun-Sovereign” with its Mythological Aspects in Ahmet Pasha’s Eulogy with Repeated-voice “Sun”

Abstract: The sun, an important mythological figure in Antiquity, was thought of as a god-sovereign in many myths. The sun was conceived as a sovereign in the sky in almost every culture and it was believed that it was the sovereign. In particular, in the Mesopotamian communities and other communities that inherited their cultural heritage, the rulership features attributed to the sun have been described in a pattern of motifs that evoke each other. The narratives created were transferred to literary works in the following centuries. In this context, Ahmed Pasha, one of the 15th century divan poets, also included some images and symbols in his poems and especially in his famous ode with repeated-voice “sun”, which are similar to the sun myths. In this eulogy written to praise Fatih Sultan Mehmed, the poet thought of the sun as a sovereign and described his reigning characteristics

---

* Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 05.01.2023 - 12.06.2023

** Arş.Gör. Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye. E-Posta: fatihugur@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1548-8988.

throughout the ode. In the eulogy in question, the sun is described as a sovereign of the sky, as well as a person who has the characteristics that a sovereign should have and sometimes represents the idealized reigning profile. These features in the poem are similar to the features of the sun, which is identified as a god in mythology. In this study, the images in some of the couplets in the ode were discussed due to their similarities with the sun symbol in the mythologies of various cultures, and the common aspects between them were tried to be examined.

Keywords: Classical Turkish literature, Ahmed Pasha, sun qasida, sun, mythology.

Giriş

Klasik Türk şiiri, beslendiği kaynaklar sebebiyle mitlerin üretildiği bir coğrafyanın tesirindedir. Bilhassa kendine mahsus söyleyiş ve muhteva özelliklerini kazandığı XVI. yüzyıla kadar, Yakın Doğu'nun efsaneleri ve mitik motifleri edebî eserlere çokça yansımıştır. Şairler, kendilerinden önceki kültür mirasını devralarak oluşturdukları şiir geleneğinde motif ve sembolleri tekrar etmişler, ancak bunları doğrudan aktarmak yerine kendilerine mahsus hayallerle süslemiş, semboller vasıtasıyla örtük anlamlar oluşturarak ve mazmunlar kullanarak yeniden yorumlamışlardır. Dolayısıyla bir sanat metnini anlamak için, muhtevasında gizlenmiş sembolleri çözümlmek, bunun için de mitik verileri tespit edebilecek mitoloji ve dinler tarihi bilgisine başvurmak gerekir. Nitekim Mircea Eliade de edebî eserler için "... ister antik ister çağdaş olsun, bir kültürel yaratımın gizli anlamını sadece bir dinler tarihçisinin açığa çıkarabildiği örnekler de vardır. Sözgelimi James Joyce'un *Ulysses*'i ile totem-kahramana dayalı bazı Avustralya mitleri arasında şaşırtıcı bir yapısal benzerlik olduğunu ancak bir dinler tarihçisi algılayabilir" der (2016, s. 14). Ardından bazı edebî eserler ve mitler arasındaki yapısal ve imgesel benzerlikleri örnek verir. Ona göre birçok yazarın eserini anlamak için dinler tarihi ve mitoloji bilmeye ihtiyaç vardır (2016, s. 15). Yine Eliade'ye göre semboller yalnızca şaire özgü değildir; insanın özünün bir parçasıdır ve bir gerçeği açığa çıkarırlar: "Simgesel düşünme yalnızca çocuğa, şaire veya meczuba özgü bir durum değildir, insanın özünün bir parçasıdır; dile ve yargılara dayalı düşünceyi incelemektedir. Simge gerçeğin, diğer tüm bilgi araçlarına meydan okuyan bazı yararlarını açığa çıkarır -en derin olanlarını-. İmgeler, simgeler, mitler psikenin sorumsuz yaratıları değildirler: bunlar bir gerçekliğe cevap verirler ve bir işlevi yerine getirirler: varlığın en gizli özelliklerini açığa çıkartmak" (2018, s. 22).

Söz konusu sanat ve sanatçı olduğunda semboller, az sözle pek çok şeyi anlatmayı mümkün kılan şiir için vazgeçilmez araçlardır. Asırlarca tekrar edilegelen semboller, şiir metinleri içinde hep aynı imgesel düzlemde seyretmiş fakat her şairde farklı bir görüntü kazanacak biçimde yeniden yorumlanmıştır. Nitekim Wellek ve Warren'a göre de sembolün imajdan ayrıldığı nokta, onun tekrarlanma

ve süreklilik özelliğidir: "İmaj, önce bir istiare olarak uyanabilir; eğer o hem bir gösterme hem de bir temsil olarak sürekli bir şekilde tekrarlanıyorsa sembol olur, hatta sembolik (veya mitik) bir sistemin parçası olabilir" (2019, s. 243). Dolayısıyla bir edebî eser çeşitli sembollerle oluşturulabilir. Tekrar etme özelliğine sahip olan bu semboller şaire özgü hayallerle de birleşerek şiirin muhtevasını oluşturur. Klasik Türk şiirinde de sembollerin çok önemli bir işlevi olduğu görülür. Şairler, metinlerini semboller vasıtasıyla zenginleştirmişler, maksatlarını dile getirirken çeşitli nesne ve cisimlerin sembolik özelliklerinden istifade etmişlerdir. Gök cisimleri de bu gelenek içinde önemli bir yer tutmuştur.

Klasik Türk şiirinde gök cisimleri yukarıda sözü edilen sembolik özellikleri taşıyan ve hemen her kültürde benzer şekillerde anlatılagelmiş cisimlerdir. Pek çok yıldız ve gezegen, şairlerce tekrar edile gelen temel yönleriyle divanlarda yer almış ve genellikle teşhis edilerek insansı özelliklerle anlatılmıştır. Aynı özelliklerin, gök cisimlerinin birer tanrı gibi düşünüldüğü görülen mitolojik öykülerle büyük benzerliği olduğu da dikkati çekmektedir. Nitekim mitolojide daima tanrı veya tanrısal varlık olarak düşünülen gezegenler ve yıldızlar, başlangıçtan beri belli öykülerle anlatılagelerek şahıs gibi tasvir edilmişlerdir. Gökyüzünün kendisi ve/veya onun her bir parçası kimi zaman insan gibi, kimi zamansa olağanüstü güçlere ve karakterlere sahip varlıklar olarak tasavvur edilmiştir. Klasik şiirde de çoğu zaman aynı teşhis geleneğinin var olduğu görülür. Örneğin Zühre (Venüs) daima güzel bir kadın ve usta bir müzisyen, Mirrîh (Mars) ise kan dökücü bir savaşçı olarak tasvir edilmiş ve onların çeşitli özelliklerine dair anlatılan öykülerdeki sembollerden istifade edilmiştir. Şiirlerde yer alan bu semboller, Antik Çağ'da anlatılmış ve kaydedilmiş efsane ve mitlerle büyük benzerlikler gösterir. Hemen her mitolojik öykü gibi, gök cisimlerine dayalı kozmik mitler de zamanla ana öyküdeki temel unsur ve özelliklerin yanı sıra çeşitli formlar kazanmış ve edebiyatın malzemesi olmuştur. Bu gök cisimlerinden biri de güneştir.

Pek çok kültürün mitolojisinde gökyüzünün tanrı-hükümdarı olarak teşhis edilen güneş, çeşitli özellikleriyle hükümdarlık motiflerini etrafında toplamıştır. Bu tasavvur Antik Mezopotamya'dan Mısır'a, Yunan'a ve Roma'ya kadar ulaşan geniş bir coğrafya içinde yer tutmuş ve bu doğrultuda pek çok mit oluşturulmuştur. Ortak özelliklerine bakıldığında güneş-hükümdar başında altın tacıyla, altın tahtında oturmaktadır. Güzel yüzlü, ışıklar saçan bir hükümdardır. Güçlü bir savaşçıdır ve usta bir silah kullanıcısıdır. Aynı zamanda dünya halkına/halklarına karşı âdil davranmakta; hatta yeryüzündeki imparatorlar dahi adalet ve diğer hükümdarlık özelliklerini güneş tanrısından almaktadır.

Klasik Türk edebiyatını metinlerinde güneş, gökyüzündeki en parlak cisim olması dolayısıyla yıldızların hükümdarı olarak kabul edilmiştir (Şentürk, 1994, s. 159). Pek çok şiirde, özellikle de kasidelerde hükümdar ile güneş arasında ilişki kurulmuş, saltanatları dolayısıyla mukayese edilmiş ve elbette memduh güneşten

üstün tutulmuştur. Söz konusu ilişkinin kurulmasında da güneşin her tarafı aydınlatması, gökcisimlerinin sultanı kabul edilmesi, rengi veya şekli dolayısıyla saltanat sembolü olan taca benzetilmesi gibi özellikler rol oynamıştır (Küçük, 1988, s. 157). Bu özellikleriyle güneşe “hüsrev-i hâver (doğunun hükümdarı)” denmiş ve bazı metinlerde ise dördüncü kat felekte bulunması dolayısıyla “sultân-ı taht-ı çârümîn (dördüncü tahtın sultanı)” olarak anılmıştır (Şentürk, 1994, s. 159). Güneşin padişahlığı *Acâ'ibü'l-Mahlûkât*'ta da söz konusu edilmiş ve yıldızların hükümdarı oluşu ile ilişkili özelliklerine değinilerek bütün gezegen ve yıldızların onun hizmetinde oldukları tasavvuruna işaret edilmiştir: “Şems, kevâkib beyninde pâdşâhdur. Sâ'ir kevâkib a'vân u cünûd gibidür. Kamer vezîr ve veliyy-i 'ahd, 'utârid kâtib ve müdebbir, mirrîh serdâr-ı 'asker ve sâhib-ceyş, müşterî kâdî, zühâl hazînedâr, zühre hadem ü cevârî, eflâk-ı seb'a yedi iklim burclar şehrlere ve zay'alar ve buk'alar” (Koçoğlu, 2020, s. 88).

Dolayısıyla güneş, eski kozmoloji bilgisinde ve klasik şiir metinlerinde mitlerle benzer şekilde düşünülmüştür. Bunun nedeni ise onun güçlü bir sembolik değere sahip olmasıdır. Nitekim mitlerde pek çok zaman hükümdarlık alameti olan taht, taç vb. nesnelere ilişkilendirilmesi; öte yandan doğru hükmedebilme, adaletli ve güçlü olma gibi özellikleri, klasik şiirin güneş ve hükümdar teşbihiyle büyük ölçüde benzeşmektedir. Bu teşbihler kurulurken istifade edilen sembollerinse şiirlerde daima teşhisle yer aldığı görülür. Antik Çağ kültürlerinin mitlerinde de benzer şekilde oluşturulan bu teşhisler, çeşitli kültürlerde benzerlikler göstermekte ve pek çok zaman aynı sembolden beslenmektedir. Örneğin Yunan mitolojisinde güneşin ışınları külaha benzetilmiş olmalıdır ki güneş tanrısı Apollon'un “altın külâh” taktığına dair anlatılar türetilmiştir¹. İlginç olan ise klasik Türk şiirinde de güneşin insan gibi düşünülmesi ve “altın külâh” taktığı yönünde imajların oluşturulmasıdır. Örneğin bir beytinde Ahmed Paşa şöyle bir hüsn-i talile başvurur:

Her seher yire çalar zerrîn külâhın âftâb
Serverâ sen urinaldan efser-i zîbâlîguñ (g. 170/2)²

Sabah vakti güneş ışıklarının yeryüzüne ulaşması ile sevgilinin güzelliği arasında ilişki kurulan bu beyitte, güneş ışıklarının altın bir külaha benzetilmesi ile mitolojideki Apollon öyküsünün “altın külâh” detayı benzeşmektedir. Bu ve bunun gibi detaylar, güneş sembolünün belli mitik imajları etrafında topladığını

¹ Apollon'un altın bir külâh taktığı yönünde bilgiler veren çok sayıda mit parçası bulunmaktadır. Bunlardan birine göre bu altın külâhı Apollon'a Zeus vermiştir: “Zeus oğluna armağanlar hazırladı. Oğluna altın bir külâh, bir lir ve kuğuların çektiği bir araba verdi” (Grimal, 2012, s. 71).

² Bu yazıda *Ahmed Paşa Dîvânı* için Ali Nihat Tarlan'ın 1966'da yayımladığı çalışmadan istifade edilmiştir. Beyitlerde, gereken yerlerde bazı imla ve sözcük düzeltmeleri yapılmış, ancak bunlar dipnotta belirtilmemiştir. Parantez içinde yer alan “g.” gazel, “k.” ise kaside nazım şeklini belirtmek için kullanılmıştır.

göstermektedir. Ahmed Paşa da *Dîvân*'ındaki pek çok beytin yanı sıra, özellikle "güneş" redifli kasidesinde güneşle ilgili mitlerle benzeşen imajlara yer vermiştir. Dolayısıyla bu imajlar güneş sembolü etrafında gelişen mitik öykülerle benzerlikleri bakımından incelenmeye açıktır.

1. Hükümdarlık Sembolü Olarak Güneş

Yukarıda da ifade edildiği üzere güneş, klasik Türk şiirinde birçok beyitte gökyüzünün hükümdarı olarak düşünülmüştür. Ahmed Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed'i methetmek için yazdığı "güneş" redifli kasidesi de güneşin hemen her beyitte bir hükümdar olarak tasavvur edildiği bir şiirdir³. Tematik olarak incelendiğinde kasidenin nesib bölümünde güneş, gökyüzünün hükümdarı olarak yüceltilir ve üstün nitelikleri olan bir hükümdar gibi tasvir edilir. Âdil ve yenilmez bir hükümdar gibi anlatılan güneşin bu özellikleri girizgâh beytine dek sürer. Bu beyitten sonra şair, sultanın övgüsüne yer verdiği methiye bölümüne geçer. Methiye bölümünde ise güneşin -nesib bölümünün tam aksine- Fatih'in karşısında aciz, hükmü geçersiz ve hatta ancak sultanın hizmetkârı veya ayağının tozu olabileceği söylenir. Aslında onun, hükümdar-güneşi her iki bölümde bu kadar birbirine zıt özelliklerle anlatmış olması, hükümdarı methedecek olması nedeniyledir. Açık bir şekilde güneşin ve Fatih'in hükümdarlıklarını mukayese eden şair, nesibde güneşin ne kadar büyük, kudretli ve güçlü bir hükümdar olduğunu vurgular; methiyeye geçtiğinde ise onu zerre kadar küçülterek memduhun büyüklüğünü mübalağa ile anlatır. Dolayısıyla nesib bölümünde muhatap (okuyucu/dinleyici), öncelikle her özelliğiyle eşsiz bir hükümdar olan güneşi ve onun saltanatının mükemmelliğini görür. Bu mısralarda şair, güneşin saltanatını çok canlı tasvirlerle över. Güneşi hem somut görüntüsü hem de soyut özellikleriyle mükemmel bir padişah gibi gösterir ve güneş mitleriyle ortak imajların ardında yatan sembolizmden istifade eder. Nitekim yazılarında klasik Türk şiiri ve mitolojide güneş motiflerini inceleyen Gönül Alpay Tekin de Ahmed Paşa'nın şiirleri için şunları söylemiştir: "... on beşinci yüzyıl klâsik Türk edebiyatının en büyük temsilcilerinden Ahmed Paşa (öl. 1496) da görsel imajlarının çarpıcılığı ve canlılığı ile dikkat çekmiştir. Onun şiirlerindeki imajları dikkatle incelediğimizde onların arka plânında çok gerilere uzanan mitolojik motifler bulunduğunu görebiliriz" (2013, s. 373).

Girişte de ifade edildiği üzere insan zihni mitlerden bağımsız değildir ve eski anlatıları yaşatıp sürdürebilmektedir. Bilinç dışının bilinmezinde var olmayı sürdüren mitolojik sembollerse pek çok şekilde açığa çıkmaktadır. Sanatçılar,

---

³ Yalnızca Ahmed Paşa'nın kasidesinde değil, klasik Türk şiirinin pek çok örneğinde ve Abdülkerim Gülhan'ın tespitine göre de güneş redifli kasidelerde güneşin taht, taç ve sancak sahibi bir hükümdar gibi düşünüldüğü beyitler mevcuttur (2005, s. 304). Ancak konuyu sınırlamak adına, bu çalışmada yalnızca Ahmed Paşa'nın kasidesinde yer alan güneş-hükümdar sembolü incelenmiştir.

zihinlerinde yaşattıkları mitik sembolleri eserlerinde -kimi zaman anlam katmanları arasında gizlenmiş olmakla birlikte- kullanır ve onların arka planlarında yer alan mitik öykü ve sembollerden istifade ederler. Nitekim Ahmed Paşa da kasidesinin “güneş” redifli olmasının sebebini açıklar gibi görüldüğü şu beytinde hükümdarı methedeceği zaman aklına gelenin güneş olduğunu belirtmiştir:

Hüsrevâ medh-i zamîrûñ fikr iderdüm dün gice
Tâli‘ oldu maşrıķ-ı endîşeden enver güneş (k. 19/61)

Bu beyit, güneş sembolizminin insan zihninde hem hükümdarlıkla hem de güzellikle ilişkisine işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir. Şair, zihninde -belki de bir arketipin uzun bir serüvendenden sonra vardığı nokta olarak- yaşattığı güneş sembolünü bu beyitle ortaya koymuştur. Dolayısıyla ideal bir hükümdar portresi çizmek ve hükümdarın yüzünün güzelliğini de methetmek isteyen şair, bilinç dışında yer alan en eski imgesel formlardan biri olan güneş sembolizmini kullanmıştır.

Kasidesinin ilk beytinde Ahmed Paşa güneşin, Doğu’nun hükümdarı olduğunu açıkça ifade ederek söze başlar ve takip eden beyitlerde de ona bir hükümdarın farklı özelliklerini yakıştırır:

Taht urup tāk-ı felekde hüsrev-i hāver güneş
Geydi nārencî kabā urındı nūr-efser güneş (k. 19/1)

Mesned-i sulţān-ı şubhı oldu serîr-i āsumān
Şaçdı pîrûze tabaqlardan zer ü gevher güneş (k. 19/2)

Kufl açup dürc-i zebercedden cevāhir dökdi kim
Hāk küncin eyleye gencîne-i cevher güneş (k. 19/3)

Şairin çizdiği bu tabloda sabahın ve Doğu’nun hükümdarı olan güneş, gökyüzündeki tahtında oturan turuncu kaftanlı, ışıklı taç takan bir hükümdar olarak anlatılır. Işıkları dolayısıyla da o, altın saçan bir hükümdardır. Bu metaforik teşhis, kaside boyunca kimi beyitlerde tekrar edilir. Mitolojideki güneş teşhislerine bakıldığında da güneş tanrılarının aynı özellikleri taşıdığı görülür. Onlar da gökyüzündeki altın tahtlarında oturmaktadırlar, başlarında ise ışıklar saçan taçları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu benzerliği daha iyi görebilmek için Sümer, Mısır ve Yunan mitolojilerinde güneş-hükümdar olan tanrılardan söz etmek gerekir.

Güneş-hükümdar mitlerinin en eski örneklerinden biri Sümer mitolojisinde yer alan güneş tanrısı ve gökyüzü hükümdarı Utu mitidir. Sümer’de insanlık işlerinde yetkili olan Utu, hükümdarlıkla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Ayrıca *Sümer Kralları Listesi* isimli derlemede bir kralın “Utu’nun oğlu” olarak tasvir edildiği, şehrin ve Gılgamış gibi kahraman kralların koruyucusu olduğu da bilinmektedir (Black ve Green, 2017, s. 305). Ona bu yetkileri yaratılıştan sonra kentlerin ve

devletlerin sınırlarını kararlaştıran tanrı Enki vermiştir (Kramer, 2017, s. 16). Asur ve Babil mitolojilerinde yine Utu'yla aynı özelliklere sahip Şamaş'ın da benzer şekilde hükümdarlıkla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir: "Krallar iktidar otoritesini Şamaş'tan/Utu'dan alırlar. Şamaş'ın popülaritesinde, krali (majestic) saltanat ideolojisinin meşrulaştırılması önemli olmuştur. Bundan dolayı pek çok devlet bildirisi Şamaş'a yakarıyla başlar. Mezopotamya'da yasalar Şamaş'ın vahyi olarak görülürdü. Hammurabi kodeksinde Şamaş'a yapılan vurgunun sebebi budur. Hammurabi'ye yasaları ve yönetme erkini veren Şamaş'tır" (Demirci, 2019, s. 30).

Güneş tanrısı, Fars mitolojisinde Mezdiyesnâ tanrılarında Hurşîd ve Mihr/Mithra isimleriyle yer almaktadır. Ancak bu tanrılar daha sonra birleştirilerek tek bir güneş tanrısına dönüşmüştür. Mihr veya Hurşîd, hükümdarlıkla doğrudan ilişkili tanrı veya tanrısal varlık olarak görülmüştür. Geniş ve büyük tarlaların korunması, halkın kötülükler karşısında güvenli yaşaması, insanların ve diğer varlıkların huzur ve asayişinin sağlanması gibi görevler Mihr'e verilmiştir. *Ferr-i Keyânî*, yani "hükümdarlık gücü" Mihr'in yoldaşlarından biri sayılmıştır (Yıldırım, 2017, s. 583). Öte yandan güneşin kendisinin de adı olan Hurşîd, pek çok yönüyle bir hükümdarlık sembolüdür. İran hükümdarlarının egemenlik ve saltanat sembolü, İran topraklarının bekasının simgesidir. Kralların saraylarının ve çadırlarının tepesinde bulundurulmuş, bayraklar daima güneş motifi işlenerek kutsanmıştır (Yıldırım, 2017, ss. 439-440).

Mısır mitolojisinin güneş tanrısı Ra ise doğrudan hükümdar sayılan bir şahıs olarak düşünülmüştür. Onunla ilgili mitlere göre yaratıcı tanrı olan Ra, çocukluğundan yaşlılığına kadar dünyada uzun bir saltanat sürmüş ve hükümdar olarak dünyayı yönetmiştir. Ancak yaşlandığında gökyüzüne yükselmiş, hem dünyayı hem de tanrıları gökyüzünden yönetmeye devam etmiştir (Ions, 1982, ss. 37, 39).

Yunan mitolojisinde güneş tanrılarının hükümdarlığı açıkça ifade edilmemişse de onlara dair pek çok özellik hükümdarlıkla ilişkilidir. Örneğin Helios'un altın bir sarayı olması ve altın bir taç takıyor olması (Grimal, 2012, s. 240) yahut Apollon'un -daha sonra detaylandırılacağı üzere- imparatorluk sembolü olarak görülmesi veya savaşlarda hükümdarları ve ordusunu koruduğuna inanılması gibi detaylar, Yunan kültüründe de güneş ve hükümdarlık arasında ilişki kurulduğunu göstermektedir.

İslam öncesi Türk kültür ve mitolojisinde onun hükümdarlığına dair çok açık veriler bulunmasa da güneş, bir kült olarak eski Türklerin inanışlarında da çok önemli ve saygın bir yer tutmuştur. Eski Türkler güneş ve aya ayrı bir önem atfetmişler, onların kutsallığına inanmışlardır (Roux, 2011, s. 132). Klasik Türk şiirinde güneş motifi üzerine yazdığı makalesinde Zeynep Sabuncu da "İslam

öncesi Türk toplumlarında tanrılaştırılan ve ruhu olduğuna inanılan güneş ve ay ile, Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi edebiyat ürünlerinde görülen, şahıslandırılmış, çeşitli benzetmelere malzeme olmuş güneş ve ay motiflerinin arasında bir bağlantı olabileceği (2004, ss. 290-291)” düşüncesindedir. Onun tespitine göre güneş motifinin arkasında İslam öncesi Türklerin inançlarının tesiri vardır (2004, ss. 291-293). Nitekim bu konuda elde edilebilecek bazı veriler de mevcuttur. Örneğin Jean-Paul Roux, Marco Polo’nun Kubilay zamanında Büyük Han’ın ay ve güneş resimleriyle süslenmiş bayrakları olduğundan söz ettiğini ve *Oğuznâme*’de kahramanın “güneş bayrağımız olsun” diye seslendiğini aktarır. İslam’ın kabulünden sonra ise bu işaretler yavaş yavaş kaybolmuştur (2011, s. 133). Çin yıllığı *Wey-Şu*’da da güneşin ülkenin üzerine doğuşunu temsil eden bir davranış olarak hükümdarın otağına doğu tarafından girdiği anlatılır (Çoruhlu, 2002, s. 22). Nitekim Türklerde hakanın çadırının kapısının doğuya doğru açıldığı bilinmektedir. Ayrıca Oğuz Han, oğullarından birine Gün Han ismini vermiştir (Beydilli, 2015, ss. 227, 228). Öte yandan İslam’ın kabulünden sonra yazılan ilk dönem Türk metinlerinde de benzer özelliklerin yer aldığı görülür. Örneğin *Kutadgu Bilig*’de yer alan hükümdarın adı Küntogdı (Gün-doğdu) şeklinde geçer ve güneşe benzetilir (Esin, 2001, ss. 70-71). Bu bilgiler güneşin bir hükümdarlık sembolü olarak eski Türklerde de var olduğunu gösterir niteliktedir.

Görüldüğü üzere farklı kültürlerin mitolojilerinde güneş-tanrı aynı zamanda bir hükümdardır. Dolayısıyla pek çok toplumda saltanatın sembolü olmuştur. Nitekim Ahmed Paşa da kasidesinin çeşitli beyitlerinde güneşin hükümdarlığına değinmiştir:

Yâ felek Mısrında sultân oldu bir Yûsuf-cemâl
Yâ Züleyhâdur tutar nârenc-i zer-peyker güneş (k. 19/7)

Güneşin güzelliğine de temas edildiği görülen bu beyitte şair, zindandan firavunun sarayına uzanan yolculuğunda Mısır’ın sultanı sayılacak kadar yükselen Hz. Yusuf üzerinden bir “gündoğumu” mazmununa yer verir. Tıpkı karanlık kuyudan veya zindandan çıkıp sultanlığa kadar yükselen Hz. Yusuf gibi, güneş de karanlık yeraltından gökyüzündeki tahtına yükselmektedir. Mitolojide de gündoğumu için benzer tasvirlerin yapıldığı, güneşin karanlık yer altı şehrinde gökyüzündeki tahtına yükselen tanrı-hükümdar gibi tarif edildiği görülür.

Aşağıdaki beyitte davul ve sancak gibi askerî nesnelere güneşle ilişkilendirmiş ve ışıkları ordu gibi düşünmüştür:

Āftāb-ı rāyuña olmaz muķābil nice kim
'Arz ide tabl u 'alemle nŭrdan leşker güneş (k. 19/45)

Güneş her ne kadar eşsiz bir hükümdar gibi olsa da memduh söz konusu olduğunda, elbette o, padişahın ayağının tozunu kendisine taç edinecektir:

Pâdişâh-ı heft iklim-i sa'âdetdür ki_anuñ
Hâk-i pâyi cevherin idindi tâc-ı ser güneş (k. 19/19)

Şairin zımnen simya ilmini de çağrıştırdığı görülen bu beyit, aslında kasidenin maksadını açıkça ortaya koymaktadır. Bütün saltanat alametlerine rağmen göğün hükümdarı güneş, Fatih Sultan Mehmed'in ancak ayağının tozuna layık olacak kadar değersizdir. Nitekim Fatih'in eşiğinin toprağının her zerresi en parlak güneştir:

Zıll-ı Hâk Sultân Muhammed Hân ki olmuşdur anuñ
İşigi toprağınun her zerresi enver güneş (k. 19/17)

Güneş gökyüzünün sultanı olsa dahi memduhun ordusunun atlarının ayağının tozunu başına taç yapacaktır:

Sensin ol kim âsumân iklimine sultân iken
Gerd-i haylünden urunur 'anberîn efser güneş (k. 19/22)

Hatta güneşe hükümdarlığını, bir hilat giydirerek memduh vermiştir:

Sensin ol kim hil'at-i fermân-ı hükmün geymeden
Olmadı zer tîğ ile sultân-ı baħr ü ber güneş (k. 19/23)

Güçlü hükümdarların, başka ülkelerin krallarına taç giydirerek hükümdarlıklarını onamalarına işaret edilmiş olan bu beyitte şair, memduhu güneşten daha üstün bir hükümdar olarak görmektedir. Nitekim bir hükümdarın başka bir krala/hükümdara taç giydirebilmesi için o hükümdardan daha üstün bir devlete sahip olması gerekir. Ahmed Paşa da buna işaret etmekte, Fatih Sultan Mehmed'i güneşten daha üstün bir hükümdar olarak görmektedir. Ona göre Fatih'in saltanatı öyle yücedir ki, güneş ancak onun sarayının kapısının toprağı seviyesindedir:

Husrev-i rüy-ı zemîn dirsem ne faħr olsun saña
Ki_âsumân-ı kaşır-ı qadründe_öldi hâk-i der güneş (k. 19/42)

Beyte göre Fatih'in sarayı güneşin katından (feleğin dördüncü katı) daha yukarıdadır; bu nedenle güneş, onun sarayının kapısının toprağıyla hemzemin olmuştur. Şair bu imajı oluşturmak için ilk mısırada "sana yeryüzünün hükümdarı dersem övgü olur mu" diyerek onun saltanatının göklere dek uzandığını ifade etmiştir. Zira klasik şiirde hükümdar yalnızca yeryüzünün hükümdarı değildir. Saltanatları gökyüzüne dek uzanmaktadır. Bu nedenle şairler methiyelerinde "pâdişâh-ı sipihr-iktidâr" veya "sultân-ı âsumân-gîr" gibi sıfatlara sıklıkla yer vermişlerdir. Mitlerde sözü geçen "güneşin hükümdarlığı"nu da çağrıştıran bu "gökyüzü hükümdarlığı" düşüncesi, şairlere memduh sultanın saltanatını

yüceltmek için çok zengin semboller sunmuş, Ahmed Paşa da bu sembollerden çokça istifade etmiş ve kendi hayalleriyle birleştirerek maksadını dile getirmiştir.

Güneşin hükümdarlıkla doğrudan ilişkisi, hükümdarlık alameti olarak sayılması ve hatta hükümdarın güneşten bile daha üstün bir saltanata sahip olması farklı kültürlerde de yer alır. Eski Roma imparatorlarında bu durum, güneş ve imparator arasında doğrudan bir ilişki kurulmasıyla ortaya çıkmaktadır. Roma imparatorları da kendilerini güneşle ve güneş tanrısı Apollon'la ilişkilendirmişler; hatta kendilerini ondan üstün tutmuşlardır. Örneğin İmparator Octavianus evini Apollon'a adanmış ve kendisini onunla özdeşleştirmiştir. Caligula da sikkelerin ön yüzünde ışın taçlı biçimde betimlenmiş, Didyma'daki Apollon tapınağını kendi kült alanı yapmayı düşünmüştür; bir yazıtta ise ondan “Yeni Güneş Caligula” diye söz edilmiştir. Öte yandan imparator Nero da Apollon'la özdeşleştirilmiş, dalkavukları tarafından “İmparator Apollon” sözüyle övülmüştür; o da -tıpkı Caligula gibi- sikkelerin ön yüzünde Apollon şeklinde betimlenmiştir. Benzer şekilde Hadrianus, Septimus Severus, Marcus Arurelius, Gallienus vd. pek çok Roma imparatorunun kendileri ve/veya çevresindekiler tarafından güneşle ilişkilendiği, kimi zaman güneş tanrısından da üstün tutulduğu görülmektedir (Baz, 2018, s. 40-52). Üstelik -Ahmed Paşa'nın ve “güneş” redifli kaside yazan diğer şairlerin şiirlerindeki benzer şekilde- Romalılarda da hükümdarın güneş tanrısından daha üstün olduğunu vurgulayan şairler vardır:

Byzantion'lu Antiphilos adındaki bir şair de şiirlerinden bir tanesinde Rhodos kentini konuşurmuştur: Şiirde adanın önceden [güneş tanrısı] Helios'a; şimdi ise imparatora ait olduğunu, imparatorun Helios'tan daha parlak bir ışık saçtığını ve kendisini batmaktan koruduğunu söylemektedir. Buradaki verilmek istenen mesaj gayet açık olsa gerekir: Nero Helios'tan daha yararlı, daha muktedir bir varlıktır. Dolayısıyla Nero bırakın özdeş tutulmayı, tanrıyı bile geride bırakmıştır (Baz, 2018, s. 46).

Roma tarihine ve edebiyatına ilişkin yukarıdaki bilgilere bakıldığında, Ahmed Paşa'nın memduhu methederken oluşturduğu manzaranın da onlardan çok farklı olmadığı görülür. Tıpkı hükümdarların kendilerini, çevresindeki adamların ve şairlerinse hükümdarları güneşten üstün saydığı gibi, Ahmed Paşa da Fatih'i güneşten üstün tutmuştur. Diğer yandan İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in “kayser-i Rûm” unvanını aldığı da düşünülürse, Ahmed Paşa'nın Fatih'e “güneş” redifli bir kaside yazması ve onu güneş-hükümdardan üstün tutması manidardır; zira şair -farkında olsa da olmasa da- sanki yaşadığı devrin en büyük hükümdarı olarak Fatih'i, güneş-hükümdarın yanı sıra güneş unvanlı geçmiş Roma hükümdarlarından ayrıcalıklı ve üstün tutmaktadır.

2. Âdil Bir Hükümdar Olarak Güneş

Mitlerde güneşin en belirgin özelliği adalet tanrısı olmasıdır. Onun adaletle ilişkilendirilmesi ve kendisine âdil olma özelliğinin yüklenmesinin nedenlerinden biri, onun aydınlığıyla her şeyi açığa çıkarması olmalıdır. Nitekim hükümdarın

en önemli görevi de adaletle hükmetmek olduğu için güneş, saltanat ideolojisinde önemli bir rol oynamaktadır (Demirci, 2019, s. 30). Bu yönüyle güneş, pek çok kez klasik şiirde de adalet sembollerinden biri olmuştur. Ahmed Paşa da kasidesindeki birkaç beyitte buna işaret etmiş ve onu İran hükümdarlarından Nûşirevân'a benzeterek şöyle bir imaj oluşturmuştur:

Güiyâ Nûşîn-revân-ı şubhdur kim 'adl için
Lâciverdî kübbeye zencîr-i zer aşar güneş (k. 19/6)

Nûşirevân, İran'ın âdil padişahlarından biri kabul edilen ve adı adaletle özdeşleşmiş bir şahıstır. Efsaneye göre kendisinden adalet dileyenlerin çalabilmesi için sarayına, ucuna çan takılı bir zincir astırmış, haksızlığa uğrayanların gelip çanı çalarak haklarını almasını sağlamıştır. Beyitte de güneşin ışınları bu zincire, güneşin kendisi de hükümdar Nûşirevân'a benzetilmiştir. Burada öne çıkan adalet ölçütünün güneşe yüklenmesi, onun tanrı-hükümdar olduğu mitlerde de ortak bir sembolizmle yer alır. Üstelik Ahmed Paşa bu beyitte karanlık gökyüzüne doğan bir güneş manzarası oluşturmaktadır. Dolayısıyla beyitte gökyüzünün renklerinden hareketle zulüm (karanlık) ve adalet (güneş) gibi bir tezat yapısının kullanıldığını görmek de mümkündür.

Beyitte gökyüzünün "laciverdî" olarak tanımlandığı da dikkati çekmektedir. Bu, lacivert renge çalan siyah gökyüzünün rengine işaret edildiğini ve yanı sıra eski inanışlarda lacivert taşının yıldızlı gökyüzü ile ilişkilendirilmiş olduğunu da düşündürür. İnanışa göre bu taş, Sevâhil isimli bir melek tarafından Firdevs-i alâ derelerinden getirilmiş ve yeryüzünün hareketini durdurmak için bir dağ olarak yeryüzünün etrafına konulmuştur; bu dağ Kaf Dağı'dır. Eski Mezopotamya uygarlıklarında da renginden dolayı lacivert taşına cennet taşı denmiş, cennetin ve göğün simgesi sayılmış, tapınakların tavanları onunla bezenmiştir (Kutlar, 2004, s. 224). Ayrıca mitolojik metinlerde de gök ve güneşle ilişkilendirilmiş olan *lapis lazuli* taşından (lacivert taşı) söz edilir. Mısır mitolojisinde Ra'nın saçlarının lapis lazuliden olduğu söylenmektedir (Belser, 2004, s. 83). Aynı motifin Sümer mitolojisindeki Utu mitinde de anlatıldığı görülür; onun saçları ve sakalları da lacivert taşındandır (Beckman, 2012, s. 132). Dolayısıyla lacivert taşı sadece rengi bakımından değil, onunla ilgili efsaneler bakımından da gökyüzüyle ilişkilidir. Bu motif yukarıdaki beyitle doğrudan ilişkili olmasa da güneş tanrılarının lacivert saç ve sakallar içinde parlayan bir "altın yüz" gibi düşünülmesiyle Ahmed Paşa'nın yer yer altın gibi tasvir ettiği güneşi lacivert gökyüzü içinde altın bir nesne veya güzel yüzlü bir hükümdar olarak hayal ve teşhis etmesi arasında benzerlik mevcuttur.

Klasik Türk şiirinin yanı sıra, pek çok kültürde âdil bir güneş-hükümdar düşüncesinin yer aldığı görülür. Antik Çağ mitlerinde adaletle ilişkilendirilmiş güneş tanrılarının biri Sümer mitolojisindeki güneş tanrısı Utu'dur. Onunla ilgili pek çok mitte Utu, elinde adaletin sembolü olan tırtıklı bir testereyle tasvir

edilen bir tanrıdır. Bu testere adaletin keskinliğine ve eşit olarak dağıtımına işaret eder. Utu, yaratılıştaki adalet sırlarının ve doğruluğun efendisi olarak görülmüştür. Aydınlığın her şeyi açığa çıkarması, onun adalet tanrısı olmasına katkıda bulunmuştur (Demirci, 2019, s. 31). Benzer özellikler Babil, Akad ve Asur mitlerindeki güneş tanrısı Şamaş'ta da görülür; o da adalet ve şifa tanrısıdır. Şamaş'ın da kötülüğü uzaklaştırarak adalet getirdiğine inanılır (Öztürk, 2016, s. 1987). Öte yandan Mısır mitolojisindeki güneş tanrısı Ra da âdil bir tanrı-hükümdardır. Yaratılıştan gelen ilahi düzeni ve tanrılar ile insanlar arasındaki adaleti sağlar (Ions, 1982, s. 37). İlahi mahkemenin başkanı olarak yeryüzündeki yaşamı etkileyen pek çok davayı karara bağlayan da yine Ra'dır (Wilkinson, 2016, s. 206). Benzer özellikler Fars mitolojisinin güneş tanrısı Mithra'da (Mihr) da görülür. Aryan kavmine mensup milletlerin ortak tanrılarında biri olan Mithra/Mihr hem Hint hem de İran halkları için dünyanın düzenini koruyan güç, hak ve hukukun sağlayıcısı ve sözleşmelerin, yeminlerin kefilisi olarak inanılan bir varlıktır (Yıldırım, 2017, s. 592). Dolayısıyla âdil olma özelliğinin güneşe yüklenmesi ve onun âdil bir tanrı/hükümdar gibi teşhis edilmesi, muhtemelen yeryüzündeki herkese eşit davrandığı yönünde bir düşünceden doğmuştur. Nitekim güneş ısısını ve ışığını kişiden kişiye değişmeksizin herkese eşit olarak verir. Bu düşünce de Antik Çağ insanının güneşe "adalet" özelliğini yüklemesine ve onun en âdil cisim/şahıs olduğunun düşünmesine neden olmuş olmalıdır. Ancak ne kadar âdil olursa olsun güneş, memduh hükümdarın adaletiyle mukayese edildiğinde, elbette zerreden daha küçük kalacaktır:

ƘanƘı iƘlîme ki pertev şalsa 'adlûñ sâyesi
Ol diyâr içre görünür zerreden kem-ter güneş (k. 19/39)

Tezat sanatının ön plana çıktığı bu beyitte şair, hükümdarın adaletinin gölgesinde güneşi zerreden daha küçük saymış ve âdil olması bakımından memduhunu yüceltmıştır.

3. Gökyüzünün Işıklı Gemisi ve Savaşçı Hükümdar

Klasik Türk şiirinde yer verilen kozmoloji bilgisine göre felekler su içinde hareket etmekte, gök cisimleri de bu gök suları içinde yer almaktadır. Özellikle müfessirlerin çokça rağbet ettikleri bu düşünce aslında Mezopotamya ve Eski Mısır'a kadar uzanan eski bir motiftir (Şentürk, 2020b, s. 364). Divan şairleri bu düşünceye pek çok beyitte yer vermiş ve gökyüzünü bir su kütlesi veya deniz/okyanus olarak düşünmüşlerdir. Ahmed Paşa'ya göre de gökyüzü bir okyanustur; güneş-hükümdar ise -tıpkı deniz aşırı sefere giden hükümdarlar gibi- bir gemiyle karanlık gökyüzü okyanusunda savaşa çıkmaktadır:

Ƙulzüm-i Hindûñ baturmağâ gümüş zevrağların
Bâd-bân-ı nûr ile Ƙonatdı fûlk-i zer güneş (k. 19/4)

Şairin beyitte oluşturduğu bu imaj, mitolojilerdeki güneş tanrılarının gökyüzünde bir gemiyle veya benzeri bir deniz aracıyla seyretmesi mitleriyle benzeşmektedir. Bunun en belirgin örneklerinden biri Mısır mitolojisinde yer alan güneş tanrısı Ra'dır. Onunla ilgili görsellerde çoğunlukla bir geminin yahut teknenin içinde, ayakta veya oturur şekilde tasvir edilen Ra, mitlere göre başlangıçta yeryüzünün hükümdarıdır. Ancak yaşlandığında göğe yükselir ve gündüzleri gökyüzü okyanusunda, geceleri ise yeraltı okyanusunda yol alır. Gökyüzüne yükselişinden sonra Ra, her sabah, *Mancet* isimli teknesiyle *Apophis* (*Apofis*) isimli devasa yılanla (veya ejderhayla) savaşmak ve onu yenmek için Doğu'dan Batı'ya doğru yola çıkar; bu savaş mutlaka zaferle sonuçlanır. Geceleri ise *Mesektet* isimli teknesiyle yer altında seyrederek ve ertesi gün bu savaş tekrarlanır. Teknede ona yoldaş olarak savaş tanrısı Seth, kendi kızı ve adalet tanrıçası olan Ma'at ve müzik, aşk ve bereket tanrıçası Hathor başta olmak üzere pek çok tanrının eşlik ettiği de anlatılır (Belser, 2004, s. 83; Ions, 1982, ss. 37-39; Wilkinson, 2016, s. 206).

Yalnızca Mısır mitolojisinde değil, diğer kültürlerin mitolojilerinde de benzer anlatıların var olduğu görülür. Örneğin Yunan kültüründe tapınılmış güneş tanrılarının biri olan Helios'a dair mitlerde de benzeri bir tekne yer alır. Genellikle ateşten atların çektiği bir arabayla göğü kat eden Helios, kupa şeklinde tasvir edilen bir tekneyi de yeryüzünün altından Doğu'ya giderken kullanır (Grimal, 2012, s. 240). Öte yandan Mezopotamya mitlerinde yer alan Şamaş'ın diğer isimleri *Babbar* (parıldayan) ve *Ma-Banda-anna* (gökyüzü gemisi) şeklindedir (Öztürk, 2016, s. 1087). Bu isimler, en parlak cisim olan güneşin ve güneş tanrısının gökyüzü okyanusunda seyreden bir gök gemisi veya bu gemide yer alan bir hükümdar olarak tasavvur edildiğini göstermektedir⁴. Gökyüzünün bir su kütlesi olarak düşülmesinden hareketle oluşturulması muhtemel olan bu "güneş gemisi" tasavvuruyla Ahmed Paşa'nın söz konusu beyti benzer motifler içermektedir. Üstelik şair, oluşturduğu imaj içerisinde güneşi mitolojilerdeki sembolik temsillere uyumlu şekilde ele almış, ancak bu sembolleri kendi hayal dünyasında yeniden yorumlamıştır. Hem Mısır mitolojisindeki mitte hem de Ahmed Paşa'nın kasidesinde canlandırılan tabloda gökyüzünde gerçekleşen bir savaş söz konusudur ve güneş bu savaşın başındaki komutan olarak bir gemide seyretmektedir. Ancak Mısır mitinde düşman ay, Ahmed Paşa'nın beytinde ise yıldızlardır. Öte yandan her iki metnin de mecazi yapısına kaynaklık eden fonksiyonel gerçeklik aynıdır: Güneşin doğuşuyla ay da yıldızlar da gökyüzünde

⁴ Verilen örneklerin haricinde, mitlerde güneş ile gemi arasında ilişki kurulan çok sayıda örneğe tesadüf etmek mümkündür. Güneş tanrısı Apollon, Yunanlılarla birlikte denizciliğin kurucusu olarak görülmüş, hatta ölümler diyarının kayıkçısı Charon/Kharoon gibi efsaneler güneş mitlerinden türetilmiştir. Diğer yandan Yahudi metinlerinden *Midraş*'ta da güneşin hareketlerinin bir gemiyle ilişkilendirildiği görülmektedir (Olcott, 2021, s. 42).

görünmez olmakta, yani şiirsel ve mitik imaja göre güneşle olan savaşlarını kaybetmektedirler. Bu manzaradan istifade eden şair de çeşitli teşbih ve mecazlarla tablosunu zenginleştirmektedir. Nitekim kasidenin başka bir beytinde yine güneş gemisinden söz etmiştir⁵.

Ahmed Paşa'nın gökyüzünde gerçekleştiğini tasvir ve tasavvur ettiği bu muhayyel manzarada güneş, şüphesiz ki savaşa giden bir hükümdar konumundadır. Yıldızlarla savaşır ve elbette muzaffer olur. Şairin *Dîvân*'ındaki başka şiirlerde de güneşin savaşçı bir hükümdar oluşunun çeşitli motif ve hayallerle sıkça yer aldığı görülür. Güneş, pek çok beyitte kahraman ve yiğit bir savaşçı yahut bir komutan gibi düşünülmüştür. Bazı beyitlerde ise elinde kılıç veya hançer tutan bir silah kullanıcısı veya aşağıdaki beyitte görüleceği üzere başına miğfer takan biri gibi tasvir edilmiştir:

‘Ömr-i haşmuña şebîhün itmek için her gice
Gök geyer Şamî zırhı mehden düzer miğfer güneş (k. 19/36)

Beyte göre gökyüzü memduhun düşmanına bir gece baskını yapmak için Şam zırhı giymekte, güneş ise aydan miğfer takmaktadır. *Şam* sözcüğü bu beyitte gecenin siyah renginde olmasını karşılar, dolayısıyla canlandırılan sahnede karanlık gökyüzü vardır. Güneş ise ayı başına miğfer olarak takmaktadır. Dolayısıyla gece bu beyitte bir savaşçı, güneş de komutan gibi düşünülmüştür. Aşağıdaki beyitte ise çıplak gözle bakılamamasından hareketle bakanın gözüne hançer soktuğu ifade edilerek güneş, silah kullanan biri gibi anlatılmıştır:

Kim ki nezzâre kıla hırşîde haddüñ var iken
Nâzıruñ çeşmine hışmından şoğar hançer güneş (k. 19/55)

Beyitte yer verilen imaja göre güneş, hükümdarın yanağı varken kendisine bakanların gözüne öfkeyle hançer sokmaktadır. Memduhun/sevgilinin güzelliğine de işarette bulunulan bu beyitte de yine güneşin elinde kesici silah bulduran biri gibi düşünüldüğü görülmektedir. Başka bir beyitte ise güneş, elinde kılıcıyla düşman öldüren bir savaşçı gibi tasvir edilmiştir:

Düşmenüñ kanın döküp tiğ-ı zer-endüdın siler
Ki_atlas-ı gerdünuñ eyler dâmenin ağmer güneş (k. 19/37)

Güneşin, elinde silah tutan bir hükümdar olması mitolojilerde yer alan bir motiftir. Yukarıda ifade edildiği üzere Mısır mitolojisinde Ra, zaten gökyüzünde

⁵ *Bahr-ı cüdüñdan felek fülkin cevâhir toldurup / Düzedür şekl-i hilâliden gümüş lenger güneş* (k. 19/49). Methiye bölümünden alınan bu beyitte şair, yine güneşi gökyüzünde gemi kullanan birine benzetmiştir. Beyitte aynı sembole müracaat etmekle birlikte, önceki beytin bağlamı dışında, bu kez memduhun cömertliğini methetmek amacıyla güneş gemisini kullanmış; dolayısıyla aynı sembolü kendi hayal dünyasında başka bir imajın içine dahil ederek estetik ve şiirsel bir görsel oluşturmak istemiştir. Ancak asıl maksat, memduhu methetmektir.

savaşa giden bir hükümdardır. Silahla doğrudan bir bağlantısı olsa da olmasa da o, her gece bir deniz seferi için hazırlanmakta ve günün başlamasıyla savaş meydana gelmektedir. Üstelik Ra -güneşin her doğuşunun ayın ve yıldızların kaybolmasına neden olmasından dolayı- daima muzaffer bir kral konumundadır. Diğer kültürlerin mitolojisinde de güneşin bir savaşçı-hükümdar olduğu görülür. Elinde bir silah tutan güneş tanrısının en eski yazılı örneği yine Sümer mitolojisinde yer alır; burada da güneş tanrısı Utu, daima elinde tırtıklı bir testereyle tasvir edilir. Benzer tasvirler takip eden asırlarda Asur-Akad-Babil mitlerinde Şamaş üzerinden verilir (Öztürk, 2016, ss. 1087, 1176)⁶. Yunan mitolojisinin güneş tanrısı olan Apollon'un belki de en öne çıkan iki özelliğinden biri müzik ve şiir gibi sanatların tanrısı olması, diğeri ise savaşçılıktaki ve okçuluktaki ustalığıdır. Elinde güneş ışınlarından oluşan oklar taşımakta (Öztürk, 2016, s. 168) ve hem savaşçı bir tanrı hem de usta bir okçu olarak tanınmaktadır (Grimal, 2012, s. 74). Hatta savaşlarda ondan yardım istendiği, örneğin Truva savaşında Anadolu halkının tarafında olup Apollon'un, "hedefini şaşmaz oklarıyla" Akhaların üzerine veba yağdırdığı da kayıtlıdır (Bayladı, 2005, s. 70)⁷. Dolayısıyla mitolojilerin güneş tanrısı da usta bir savaşçı ve mahir bir silah kullanıcısı olarak tasavvur edilmiştir. Nitekim yukarıda verilen beyitler incelendiğinde görüleceği üzere, güneş ışığı ve kılıç, hançer gibi kesici silahlar arasında kurulan teşbih, güneşin gözle görülür özelliklerinin anlatılmasıyla ortaya çıkar. Onun çıplak gözle görüldüğünde gözleri kamaştırması, keskin bir silah gibi düşünülmesine neden olmakta, bu da kılıç ve hançer gibi benzetmelikleri beraberinde getirmektedir. Karanlık ortamda dar alandan sızan huzmelerin ince uzun şeritler oluşturması ise mızrak, ok gibi silahları benzetme unsuru olarak şaire hatırlatmaktadır. Yine de memduh hükümdar, silah kullanmada elbette

⁶ Bu örneklerin haricinde, silahla doğrudan ilişkili olmasa da güneşin savaşla, savaşlarda zafer kazanmayla ve kahramanlıkla ilişkilendirildiği görülür. Örneğin Sümer mitolojisinde elinde tırtıklı bir testereyle tasvir edilen Utu'nun, aynı zamanda yiğit ve kahraman olduğu söylenmiştir. Kardeşi İnanna ile görüşmesini anlatan bir tablette de Utu'nun "savaşçı" olduğu belirtilmiştir (Kramer, 2015, ss. 173, 190). Fars mitolojisinin güneşinin de savaşla ilişkilendirilmiş bir yönü vardır. Güneşin doğuşuyla birlikte sefere çıkılması uğurlu sayılmıştır (Yıldırım, 2017, s. 439). Diğer yandan yine İran güneş tanrısı Mihr, "savaşlarda zafer başılayan iyilikler ve güzelliklerin simgesi" olarak görülmüştür (Yıldırım, 2017, s. 582).

⁷ Klasik Türk şiirinde güneşin ışınlarının oka benzetildiği çok sayıda teşbih örneği bulunsa da söz konusu kasidede Ahmed Paşa, onu daha ziyade kılıç ve hançer kullanan bir kahraman-hükümdar gibi düşünmüştür. Şairin ok yerine kılıç ve hançer benzetmeliklerini kullanmasının nedeninin, kasidenin memduhu olan Fatih Sultan Mehmed'in kesici silahları kullanmadaki maharetini vurgulamak için olması muhtemeldir. Bununla birlikte şairin *Divân*'ında yer alan diğer beyitlerde güneş ışınları ve ok arasında benzerlik kurulmuş olan örneklerle rastlanmaktadır.

güneşten daha mahirdir. Nitekim hükümdarın hançerinin kezzabı güneşi öylesine korkutmuştur ki, güneş nerede bir su görse söğüt yaprağı gibi titremektedir:

Şöyle çorakutmuş yüreğin hançerüñ tiz-âbı kim
Kanda bir şu görse berg-i bîd-veş ditrer güneş (k. 19/32)

Hançer vb. kesici aletlerin yapımında su ve kezzap kullanıldığı, böylece kırılmaz bir çeliğin elde edildiği bilinmektedir⁸. Güneş de Fatih'in bu nitelikteki hançerinden haberdar olmalıdır ki, ondan korkmaktadır. Methiye bölümünden itibaren Fatih'i her seferinde güneşe galip gelecek kuvvette bir hükümdar gibi anlatan şair, bu beyitte de onu güneşten üstün tutarak yüceltirken güneş sembolizminden beslenen motiflerden istifade etmiştir.

4. Güzel Yüzlü Hükümdar

Güneş, ışığıyla ve parlaklığıyla klasik şiirde sevgilinin/memduhun yüz güzelliğinin de sembolü olmuştur. Onun teşhis edildiği metinlerde, cinsiyeti belli olmaksızın güzel bir "insan" profilinin çizildiği görülür. Mitolojilerde de güneş tanrıları, eşsiz bir güzelliğin sembolüdür. Ancak bu güzellik -özellikle Yunan ve Roma mitolojilerinde- tanrıların güzelliğidir; yani erildir ve güneşin bir erkek olarak güzelliği söz konusu edilir. Güneşin güzellikle doğrudan ilişkilendirilmesinin nedeni ise onun parlaklığı ve ışık saçmasıdır. Sevgilinin yüzünün de güneş gibi aydınlık olması ve parlaması/ışması kabulünden hareketle güneş ve sevgili arasında ilişki kurulmuştur:

Eşsiz güzelliği, tek olması, âşığın gönlünde yüce bir makamda bulunması, âşiğe hayat vermesi, ulaşılmazlığı, bulunduğu yeri aydınlatması, şöhretinin bütün âleme yayılması, yüzünün parlaklığı, gelişle gönüllerin aydınlanması, gidişle âşığın dünyasının kararması, göz kamaştırıcı güzelliğinin yanında başka özelliklerin sönük kalması gibi özellikleriyle divan şairinin ana karakteri olan sevgili ile güneş pek çok benzerlik arzeder (Ay, 2009, s. 121).

Öte yandan Sabahattin Küçük, sevgilinin yüzünün güneşe teşbih edilmesinin nedeninin sevgili ve hükümdar arasında kurulan ilişkiden meydana geldiğini düşünmektedir:

Yeri gelmişken güneş-sevgili, güneş-sultan veya memduh arasında kurulan münasebet ve mukayeseye de temâs edelim. Divân şiirinde, sevgili ile sultan sık sık birbirine karıştırılır. Sevgili, sultanın sahip olduğu bütün husûsiyetlere sahiptir. Şâir, sevgiliye sultan, şâh, padişah gibi sıfatlarla hitap eder. Sevgili ile sultân arasında kurulan münasebet, tamamen sevgilinin sultâna teşbihi yoluylaadır. Bu kısa açıklamadan sonra güneş-sevgili arasında kurulan münasebete geçebiliriz: Güneş, Divân şiirinde güzellik ve sultanlığın timsâlidir. Hususiyetleri, çeşitli vesilelerle sevgili ile münasebete getirilir; zaman zaman onunla mukayeseye tabi tutulur.

⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bk. (Şentürk, 2020a, ss. 50-51).

Sonunda muhakkak sevgili üstün çıkarılır. Sevgili, güneşe güzelliği yönüyle benzetilir (1988, s. 155).

Şairin sevgili ve hükümdarı güneşle ilişkilendirmesi söz konusu olduğunda, A. Hamdi Tanpınar'ın "saray istiaresi" düşüncesini de hatırlamak gerekir:

Binaenaleyh aşk da bu cinsten bir istiâre olacak, sevgili hükümdara benzeyecekti. O kalp âleminin hükümdarıdır. Bu sistemde hükümdara, dolayısıyla sevgiliye asıl hususiyetini veren güneştir. Orta Çağ hayallerinde hükümdar daima güneştir. Onun gibi kendi menzilinde ağır ağır yürür. Rastladığını aydınlatır. ... Hayvanlar âleminde aslanın hükümdarlığı da yüzü güneşe benzediği içindir. Böylece hükümdara, dolayısıyla güneşe benzeyen sevgili, onun unvan ve vasıflarını, kudretlerini elbette ki taşıyacaktır (Tanpınar, 2013, ss. 27-28).

Dolayısıyla sevgilinin güneşe benzeyen güzelliğiyle hükümdar arasında belirgin bir ilişki olduğu ve söz konusu imajın/imağların yine güneş-hükümdar sembolünden hareketle oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim Yunan mitolojisinde Apollon, başlı başına erkek güzelliğinin en önde gelen sembolüdür. Tanrıların en yakışıklısıdır (Bayladı, 2005, s. 70). Esmer, uzun boylu, uzun ve hafif dalgalı saçlı, gençliğin verdiği güzelliğe sahip bir erkek olarak Antik Çağ insanları için erkeksi güzelliğin idealize edilmiş hâli olan Apollon bu özellikleriyle çok yakışıklı, özellikle de maviye çalan uzun saç bukleleriyle göze çarpan bir tanrı olarak tasvir edilmiştir (Connor, 2018, s. 148; Grimal, 2012, s. 74). Onun bir başka görünümü olan Helios'ta da aynı özellikler söz konusudur. En güçlü çağında, son derece yakışıklı genç bir erkek olarak tasvir edilen Helios'un başı çepeçevre ışık huzmeleriyle çevrelenmiştir (Grimal, 2012, s. 240).

Klasik Türk şiirinde pek çok kez memduhun/sevgilinin yüz güzelliğinin benzetilene olan güneş, Ahmed Paşa'nın beyitlerinde de benzeri şekilde yer alır. Öte yandan mitolojideki güneş-hükümdar sembolünün altında yatan güzel yüzlü hükümdar düşüncesi de şiirlere ve Ahmed Paşa'nın beyitlerine yansımıştır. Bunun temel nedeni güneşin parlaklığı ve memduhun yüzü arasında kurulan ilişki olsa da bunda insan zihninin mitler üretme ve onları sanat metinlerinde kullanma dürtüsünün de yeri vardır. Nitekim Ahmed Paşa, bir beyitte güneşi Hz. Yusuf'a teşbih etmiştir:

Yâ felek Mısrında sultân oldu bir Yūsuf-cemâl
Yâ Züleyhâdur tutar nârenc-i zer-peyker güneş (k. 19/7)

Klasik şiirde ve dinler tarihinde Hz. Yusuf, en güzel yüze sahip erkek olarak görülür ve genellikle idealize edilmiş eril güzelliğin sembolü olarak metinlerde yer alır. Şair de bu beyitte güneşi "Yusuf yüzlü" olarak tanımlamakta ve onu güzelliği bakımından Hz. Yusuf'a benzetmektedir. Aşağıdaki beyitte ise güneşi kendi güzelliğini düşünürken hararete gelen, çoşan, neredeyse narsist biri gibi tasvir etmektedir:

Kendünün hüsni cemâlin fikr iderken germ olup
Cân diliyle eyledi bu maṭla'ı ezber güneş (k. 19/10)

Tecdid-i matla beytine geçmeden hemen önce söylediği bu beyitte şair, bir sonraki mısraının güzelliğine işaret etmekte ve bunu da güneşin dahi bu beyti ezberleyeceği yönündeki bir teşhisle vermektedir. Beyitte, güneşin şiir ezberleyen biri olması, onun şiir sanatıyla ilişkilendirilmesi olarak da düşünülebilir⁹. Güneş, güzelliği dolayısıyla yanakla doğrudan ilişkilidir ve bu da kimi zaman başka benzetmelikleri beraberinde getirir. Şair, güneş gibi güzel yanağı hatla ilişkilendirdiğinde, onu rengi dolayısıyla yeşil bir papağanın kanadına da benzetir:

Tūtî-i ser-sebzdür ki_âyîনে per gösterür
Ḥaṭṭ-ı ruḥsârûñ kim olmışdur aña derber güneş (k. 19/53)

Güneşin güzelliği klasik şiirde pek çok zaman sevgilinin yanağının benzetilene olsa da kasidenin bazı beyitlerinde doğrudan ten güzelliğine işaret edildiği de görülmektedir. Örneğin şu beyitte şair, memduhun yakasından görünen açık kısımların güneşin doğuşu gibi farz edilebileceğini ifade etmektedir:

San ki mağribdür şaçun ki_anda ğurüb eyler kamer
San ki maṭla'dur yağan ki_andan tülû' eyler güneş (k. 19/52)

Apollon ikonlarının/heykellerinin de çıplak veya yarı çıplak bir erkek bedeninin tasviriyle oluştuğu ve bunun idealize edilmiş erkek bedeni formlarından biri olduğu düşünülürse, güneş sembolünün yalnızca yüz değil, aynı zamanda beden güzelliğini tanımladığı da düşünülebilir. Yukarıdaki beyitte söz konusu edilen ve “sanki/farz et ki güneşin doğuşu” denilen kısım yakadan görülen boyun ve kısmen de göğüs kısmıdır; dolayısıyla kastedilen güzellik, bedeninin boyunla bitişen kısımdaki tenin güzelliğidir. Nitekim şair, bir beyitte güneşi çıplak biri gibi anlatmıştır:

'Ahd-i 'adlünde yumarlar cümle ılduzlar gözün
Girdügince çeşme-i kâfıra bî-mi'zer güneş (k. 19/29)

Gündoğumu vaktinde yıldızların görünmez olmasını düşünen şair, oluşturduğu manzarada bir hüsni talil ile bunu hükümdarın adaletine bağlamış olsa da güneşin doğuşunu çıplak bir insanın suya girmesi -ki eski düşüncede gökyüzü bir su kütesidir- gibi tasavvur ederek güneş ikonları ve güneş tanrısı heykellerini akla getirmektedir. Nitekim hem ilgili mitlerde hem de söz konusu kasidede güneş çıplak veya yarı çıplak bir insan gibi tasvir edilmiş; örtülü olmayan beden de bütünüyle güneş gibi parlak bir nesne olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla hem mitolojinin güneş tanrıları hem de Ahmed Paşa'nın kasidesinin teşhis ile insan

⁹ Şentürk, bu beyitte güneşin ayna karşısında ezber yapan bir papağan gibi düşünülmüş olabileceğini de ifade etmektedir (2020a, s. 27).

gibi anlatılmış güneşi çok güzel bir varlıktır. Ancak ne kadar güzel olursa olsun, memduhun yüzünün güzelliği güneşten daha üstündür:

Nür-ı çeşm-i 'âlem ü çeşm-i çerâğ-ı kâ'inât
Sensin ey şeh kim yüzüñ nūrından umar fer güneş (k. 19/19)

Beyte göre memduh hükümdar "âlemin gözünün nuru" ve "evrenin kandilinin ışık kaynağı" olduğu için, güneş bile parlaklığı memduhun yüzünden ummaktadır. Öte yandan yukarıdaki iki özellik de aslında güneşe ait vasıflardır. Âlemin gözünün nuru ve evrenin kandilinin (ayın) ışık kaynağı aslında güneştir; ancak memduh güneşten daha üstün olduğu için Ahmed Paşa, bu vasıfları güneşten alarak Fatih'e izafe etmiştir.

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü kadarıyla klasik şiirde güneş, mitik düşüncedekine benzer şekilde ele alınmıştır. Görsel sanat eserlerinde, sözgelimi Antik Yunan'a ait heykelerde bu mitik düşüncenin tesiri açıktır. Öyküyle uyumlu şekilde biçimlendirilen her sanat nesnesi belli bir imajın yahut o imajı oluşturan sembolün/sembollerin etrafında şekillenmektedir. Güneşin kendisinin güzel bir nesne olması dolayısıyla onunla ilişkilendirilen yazılı, sözlü veya görsel sanat ürünü de elbette güzellikle ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle Ahmed Paşa "güneş kendi güzelliğinin coşkusuyla bu matlaı ezberledi (k. 19/ b. 9)" diyerek hem güneşin kendi güzelliğini hem de güneş sembolünden hareketle kendi sanat eserinin ezberlenmeye layık olacak ölçüde güzel olduğunu vurgulamıştır. Bu mecaz ve teşbih örüntülerinin altında yatan temel etken ise güneşin nesnel görünüşü dolayısıyla parlak ve güzel; göklerde oluşu dolayısıyla da yüce ve erişilmez oluşudur. Mitolojinin güneşini de tanrılaştıran aslında aynı sembolizmin etkisidir -ki bunun sanat metinlerindeki metaforik yapıdan çok da bağımsız olmadığı görülmektedir.

5. Sanat ve Güneş-Hükümdar

Yunan mitolojisinde güneş tanrısı Apollon'un müzikle ve şiirle doğrudan ilişkisi olduğu görülür. Nitekim Apollon'un birçok özelliğinden biri ve en öne çıkanı sanat tanrısı olmasıdır. Müziğin, şiirin ve güzel konuşmanın tanrısıdır; ozandır (Bayladı, 2005, s. 67). Onunla ilgili pek çok mitte hitabet ve şiirle ilgisinin özellikle vurgulandığı görülür. Diğer kültürlerin mitlerinde ise güneş ve sanatın ilişkisi çok açık değildir. Örneğin Mısır mitolojisinde Ra'nın sanatçı yönüne dair güçlü kayıtlar bulunmaz. Öte yandan onun, müzik ve aşk tanrıçası Hathor (Zühre/Venus) ile bir arada zikredilmesi gibi detaylar bulunur. Ahmed Paşa'nın *Dîvân*'ındaki pek çok beyitte güneş ve Zühre üzerinden kurulan bir işret, şiir ve müzik ilişkisi söz konusu olsaydı da "güneş" redifli bu kasidede güneşin sanatçı yönünün doğrudan değil, ima yoluyla örtük olarak yer aldığı görülmektedir. Şair, aşağıdaki beyitte güneşin şiir ezberlediği yönünde bir teşhise yer vermekle, dolaylı olarak şiir ile ilişkisini de hatırlatmakta gibidir:

Kendünün hüsni cemâlin fikr iderken germ olup
Cân diliyle eyledi bu matla'ı ezber güneş (k. 19/10)

Güneşin güzelliğinin de söz konusu edildiği bu beyitte Ahmed Paşa, onun can diliyle, yani gönlünde hazmederek şiir ezberlediğini ifade etmekle onu şiir ile birlikte zikretmekte, ayrıca tecdid-i matla beytinin de güzelliğini vurgulayarak bir ölçüde fahriyesini de yapmaktadır. Aynı kasidede yer alan iki beyitte ise güneşten söz ederken Zühre'ye de yer vermektedir. Bu beyitlerde güneşin müzikle ilişkisine imada bulunduğu da görülmektedir. Şair, aşağıdaki beyitte güneşin günlük hareketlerini Zühre'nin işret meclisini ısıtması veya coşturması gibi güzel bir nedene bağlayarak bir hüsni talile yer vermiş ve yine güneşi teşhis etmiştir:

Bezm-i 'ayşın Zührenün germ itmege sâkî-şıfat
Âbgün akdâh içinde gezdürür âzer güneş (k. 19/14)

Beyte göre güneş, Zühre'nin işret meclisini ısıtmak yani coşturmak için, saki gibi şeffaf kadeh içinde ateş gezdirmektedir. Bilindiği üzere Zühre, Doğu düşüncesinde işretin ve müziğin sembolüdür. Minyatürlerde, elinde bir kopuz vb. bir müzik aleti tutan genç bir kadın olarak resmedilir (Şentürk, 2020a, s. 30). Divan şairleri Zühre'yi Doğu düşüncesine uygun olarak müzisyen, işveli ve güzel bir kadın olarak tasvir etmişlerdir. Bu beyitte de aynı imajın yer aldığı ve gökyüzünde kurulan bir işret meclisinde Zühre'nin yer aldığı görülmektedir. Aynı kasidede yer alan bir başka beyitte ise yine Zühre ve güneşin bir mecliste yer aldıkları ve Zühre'nin, güneşin şarkıcısı olduğu söylenmektedir:

Şâh bezminde 'amel olmağa bu kavl-i gâzel
İdinüpdür Zühre-i zehrâyı hınyâ-ger güneş (k. 19/50)

Beyte göre güneş, şairin gazelini okusun diye parlak Zühre'yi şarkıcı yapmıştır. Sözün müzikle ilişkisine de işaret edildiği görülen bu beyitte de -tıpkı bir önceki beyitte olduğu gibi- güneş ve Zühre'nin bir arada buldukları ve şiirle/müzikle ilişkilendirilerek teşhis edilmiş iki gök cismi oldukları görülür.

Zühre (Venüs) ve güneşin aynı beyitte birlikte yer almaları, ay ve güneşin birlikte zikredildiği beyitlerden ayrı bir karakter taşır. Zira ay gecenin, güneş ise gündüzün sembolü olarak kimi zaman belli bir tezat yapısını da beraberinde getirir. Güneşe yakın olan Zühre ise "sabah yıldızı" yahut "seher yıldızı" olarak bilinen ve sabah vaktinde gündüz göğünde görünen bir gezegen (eski kozmolojide yıldız) olarak, aslında diğer seyyare ve sabitelerin aksine güneş ile belli vakitlerde aynı anda göktedir¹⁰. Dolayısıyla söz konusu beyitte ve klasik

¹⁰ Venüs gezegeninin gündüz göğünde görüldüğü saatler, güneşin doğuş ve batış zamanlarına denk gelir. Bu nedenle Venüs'e "akşam yıldızı" dendiği de olmuştur. Türk kozmolojisinde ise bu gezegene "Çolpan/Çoban Yıldızı" veya "Kervankıran" denmiş ve yine güzel bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Bununla birlikte Türk mitolojisinde

şiiirin diğer örneklerinde bu iki gök cisminin bir arada zikredilmesi, teşhis edildiklerinde bir arada bulunan iki "şahıs" gibi görülmelerine neden olmuştur. Divanlarda sıkça rastlanan bu teşhis, her iki gök cisminin de sanatla ve müzikle doğrudan ilişkili görülmeleri nedeniyle, genellikle bir mecliste saz eşliğinde işret eden ve şiiirler okuyan iki kişi gibi düşünülmesine neden olmuştur. Nitekim Fuzûlî (k. 15/24), Bâkî (g. 112/4) ve Ahmedî (k. 7/28) gibi şairler de güneş ve Zühre'yi bir mecliste eğlenen ve müzik eşliğinde şiiirler okuyan iki kişi gibi düşünmüş ve teşhis etmişlerdir.

Devrin kozmoloji bilgisinin kayıtlı olduğu ansiklopedik eserlerde de güneş ve Zühre'nin bir arada bulduklarına işaret edilmiştir. Gök cisimlerinin tabii hareketlerine bağlı olarak birbirinin yanında ve etrafında buldukları yönünde kimi bilgiler Rûznâme'ci Muhammed Şâkir'in *Acâ'ibü'l-Mahlûkât Tercümesi*'nde şöyle kayıtlıdır: "İllâ bu kadar var ki felek tedvîri gâh serî' olur; ol zamân zühre, şemsün öñinde gider. Gâh batî olur, ol zamân şemsün ardına gider. ... Her bureda yigirmi yedi gün karâr ider ve dâ'imâ şemsün etrâfında devr ider" (Koçoğlu, 2020, ss. 84-85). Dolayısıyla klasik şiiirde bu iki nesnenin bir arada zikredilmesinin temel nedeni, eski kozmoloji bilgisinde bu iki gökcisminin yakınlıklarının farkında olunmasıdır.

Güneş ve Zühre'nin bir arada bulunması ve Zühre'nin güneşe şarkılar söylemesi, Apollon mitini hatırlatmasının yanı sıra, Mısır mitolojisinde yer alan Ra ve Hathor mitlerini de düşündürmektedir. Güneş tanrısı Ra'nın eşi olarak düşünülmüş olan ve güneşin günlük yolduğunda daima bir arada buldukları anlatılan Hathor, Yunanlılar tarafından Afrodit (Venüs) ile özdeşleştirilmiştir (Wilkinson, 2016, ss. 140-141). Aşkın, müziğin, dansın, eğlencenin ve neşeli şarkıların tanrıçasıdır; sesiyle tanrıları heyecanlandıran genç bir kadın olup, *sistrum* isimli müzik aletini çalmaktadır (Belser, 2004, s. 39). Bu nedenle Hathor, İnanna tipi tanrıçaların çeşitlenmelerinde ortaya çıkan bütün özellikleri taşımakta ve -tıpkı Zühre gibi- müziğin ve işret meclisinin tanrıçası olarak görülmektedir:

Benzer bir biçimde, Hathor'un müzikle ilişkisi çingırağa benzer sistrumun ritüel kullanımı gibi durumlarda açıkça kült niteliğinde olduğu halde, müziğin popüler şenlik ve haz amacıyla kullanılmasında da vardır. Hathor, şenliklerinde yaygın bir biçimde kullanılmış gibi görünen alkollü içkilerle de birleştirildi; şarap ve bira saklamak için yapılan kapların üzerinde tanrıçanın tasvirlerine sıkça rastlanır. Bu nedenle Hathor sarhoşluğun, şarkının ve mürün sahibesi olarak tanınırdı ve bu niteliklerin Eski Krallık zamanından itibaren tanrıçanın popülerliğini arttırmış ve eski Mısır tarihi boyunca varlığını sürdürmesini sağlamış olması kesinlikle olasıdır (Wilkinson, 2016, s. 143).

Çolpan'a dair mit parçaları ile klasik Türk şiiirindeki Zühre motifleri arasında güzel bir kadın olarak tasvir edilmeleri dışında dikkat çekici bir benzerlik görülmemektedir.

Venus ve güneşin Mezopotamya mitolojilerindeki teşhislerine bakıldığında, onların Mezopotamya kültürlerindeki karşılıkları olan İhtar/İnanna ve Utu/Şamaş'ın da bir arada buldukları, hatta ikiz kardeş olduklarına inanıldığı görülür. Ayrıca Sümer-Babil-Akad mitolojilerinin en tipik mitlerinden biri olan *İnanna'nın Yeraltı Dünyasına İnişi* isimli mitte, sabah ve akşam yıldızı olan İnanna'nın "ben güneşin doğuşunun İnanna'sıyım" diye bağırdığı kayıtlıdır (Black ve Green, 2017, ss. 155, 303). Aynı özellik Mısır mitolojisinde de görülmektedir; ancak bu kez "sabah yıldızı" olan Hathor güneşin kardeşi değil, eşi veya kızı olarak çeşitlenmiştir. O, güneşin günlük yolculuğu sırasında daima onun yanında bulunmuş, güneş tanrısıyla bir arada tasvir edilmiştir¹¹ (Wilkinson, 2016, s. 140).

Yukarıdaki verilerden anlaşıldığı kadarıyla Zühre ve onun çeşitli kültürlerdeki görünümüleri olan diğer tanrıçalar müzikle doğrudan ilişkilidir; bu nedenle güneşin de onun işret meclisinde bulunduğu yönündeki anlatılar oluşmuş olmalıdır. Ahmed Paşa da yukarıdaki beyitlerinde bilinçli veya bilinçdışı nedenlerle güneş ve Zühre'yi işret ve müzik ile bağlantılı olarak bir arada zikretmiştir. Öte yandan, *Divân*'ındaki diğer bazı beyitlerde de bunu hatırlattığı görülür. Örneğin bir beyitte şair, güneşin huzmelerini telli bir çalgının tellerine benzeterek Zühre'nin çalgısına güneşin altın tel taktığı yönünde bir imaj oluşturmuş ve her iki gök cismini de teşhis etmiştir:

Sipih çengine zerrin veter dağar hürşid
Ki düze muṭrib-i zühre bu şî'r-i terle tereng (k. 21/5)

Bu beyitte öne çıkan benzetme, güneş ışıklarının telli bir çalgının tellerine teşbih edilmiş olmasıdır. İlginç olan ise, Yunan güneş tanrısı Apollon'un da telli bir çalgı olan lir (arp/çeng) çalıyor ve elinde bir lir tutar şekilde tasvir ediliyor olmasıdır ki bu, Yunan kültüründe de güneş ışıklarının telli bir çalgının tellerine benzetildiğini ve bu nedenle güneşin lir çalan biri gibi teşhis edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca *veter* sözcüğünün "saz teli" anlamının dışında "yay kirişi" anlamı olduğu da düşünülürse, Apollon'un mitolojide hem okçu hem de lir çalan biri gibi tasvir edilmiş olmasıyla beyitteki ifadenin örtüşmesi dikkat çekicidir. Buna göre Apollon mitlerindeki lir ve okçuluk öykülerinin temelinde, klasik şiir imaj ve sembollerıyla aynı gerçeğin yatıyor olması muhtemeldir. Nitekim her iki öyküde de güneşin ışıkları bir lirin tellerine benzetilmiştir.

¹¹ İnanna tipi tanrıçaların müzikle doğrudan ilişkisi olsa da İnanna'nın -şiirle ilişkilendirilen bir tanrıça olmasının dışında- müzikle yahut şarkıcılıkla ilişkisini gösterecek somut bir veri mevcut değildir. Bununla birlikte, *Kur'un Yok Edilmesi* diye isimlendirilen Sümer dönemine ait bir tablette zafer şarkıları söyleyen bir kadın olarak tasvir edildiği de bilinmektedir (Kramer, 2018, s. 153).

Sonuç

İnsan zihni mitler üretmekte olduğu kadar, onları tüketmede de mahirdir. Geçmişten bu yana tüm anlatılar, sembolik özellikleri dolayısıyla çeşitli şekillerde edebiyatın malzemesi olmuş ve kimi zaman yüzeyde kimi zamansa arka plana gizlenerek ve mazmunlaşarak edebî eserlere işlenmiştir. Ancak klasik dönem şairleri, şiirlerini oluştururken yararlandıkları mitik sembollerin mitoloji kaynaklı olduğunun veya eski mitlerle benzeştiğinin farkında değildirler. Üstelik Sümer ve diğer Antik Mezopotamya medeniyetlerinin mitolojilerinden haberdar olmadıkları da bir gerçektir. Bununla birlikte insan zihni geçmiş çağların inanç ve düşüncelerinden tamamen bağımsız olamayacağı için şairler de toplumsal bellekte yer edinmiş bazı mitik sembollerini bilinçdışından bilinç düzeyine çıkarmış ve şiirlerinde kullanmışlardır. Mitleri üreten insanlar, özellikle görünen evrene ait fakat anlamlandırması güç olay, olgu ve nesnelere olağanüstü öykülere dönüştürmüş; şairler ise asırlarca süregelen edebî gelenek içinde, bu öykülerde sembolize edilen bazı mitik imajlara ve motiflere metinlerinde yer vermişlerdir. Bunlardan biri de klasik Türk şiirinde muhtemelen en çok söz konusu edilen gök cismi olan güneştir. Sıklıkla insansı özelliklerle yazılı imajlar hâlinde sunulan, fakat hemen her zaman kendi öyküsünün dışında, belli bir amaca yönelik olarak şahıslandırılan güneş, Ahmed Paşa'nın "güneş" redifli kasidesinde de memduhu övmek maksadıyla konu edilmiştir. Şiirde redif olarak seçilen "güneş" sözcüğü aynı zamanda konuyu ve temayı da şekillendirmiştir. Şair, kaside boyunca güneşin hükümdarlık özelliklerini ele almış, methiyeden itibaren de güneşin bu özellikleriyle memduhu olan Fatih Sultan Mehmed'in gücünü ve saltanatını mukayese ederek Fatih'i üstün tutmuştur.

Şairin, güneşin hükümdarlığını tasvir ederken yer verdiği imajlara bakıldığında, bu imajlarla çeşitli kültürlerin mitolojilerinde birbirine yakın özelliklerle anlatılan güneş-hükümdar sembolünün benzerlik gösterdiği dikkati çekmektedir. Kasidenin nesib bölümünde şair, güneşin hükümdarlığı ve buna bağlı olarak kazandığı özellikleri söz konusu etmiştir. Buna göre güneşin hükümdarlığı doğrudan Mısır mitolojisindeki güneş-hükümdar Ra'yı çağrıştırmaktadır. Aynı özellikler kısmen Antik Sümer ve Yunan mitolojilerinde de görülmekte, bazı özellikleri dolayısıyla eski Türklerin mitolojisini de çağrıştırmaktadır. Öte yandan şairin güneşi gökyüzünde bir gemi veya bu gemide yer alan bir savaşçı-hükümdar olarak düşündüğü beyitlerdeki ifadeleri başta Mısır olmak üzere çeşitli kültürlerin mitolojilerindeki öykülerle benzeşmektedir. Bir hükümdarda olması beklenen savaş gücü ve adalet gibi kavramlar da bu kasidede mitolojilerdekine benzer şekilde anlatılmıştır. Şairin, savaşçı bir hükümdar portresi çizdiği beyitlerde anlattıkları Mısır, Sümer ve Yunan mitolojisindeki öykülerle benzeşmektedir. Aynı zamanda adalet kavramının da hemen her kültürün mitolojisinde güneşle ilişkilendirildiği, bu yönüyle kasideye yansıdığı dikkati çekmektedir. Bunların yanı sıra klasik şiir geleneğine uygun olarak memduhun

güzel yüzlü olarak tavsif edildiği ve bu yüz güzelliğinin de mitolojilerdeki eril güzelliğin sembolü olan güneş tanrısıyla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bunların yanı sıra eski inanışlarda Venüs'le güneşin bir arada bulunmaları ve bunların müzikle ilişkilendirilmeleri gibi özellikler nedeniyle, kasidenin bunlardan söz edilen birkaç beyti mitolojik okumalara imkân verecek niteliktedir. Dolayısıyla Ahmed Paşa'nın "güneş" redifli kasidesi, ihtiva ettiği imajlar bakımından çeşitli kültürlerdeki güneş sembolleri ile benzerlik gösteren bir kasidedir ve şairin oluşturduğu muhayyel manzaraların ardında mitolojinin güneş-hükümdar sembolünü düşündürecek pek çok detay yer almaktadır.

Kaynakça

- Alpay Tekin, G. (2013). Güneş ve Kılıç. *Türklük Bilgisi Araştırmaları / Journal of Turkish Studies* (40), 373-383.
- Ay, Ü. (2009). Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (2), 117-162.
- Bayladı, D. (2005). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Baz, F. (2018). Roma İmparatorlarının Güneş ve Işık Olarak Algılanmaları. B. Cennet, (Ed.), *Navisalvia, Sina Kabağağaç'ı Anma Toplantısı: Işık ve Karanlık*, 39-58.
- Beckman, G. (2012). Samas Among The Hittites. *PIHANS, Theory and Practise of Knowledge Transfer*, (121), 129-136.
- Belser, A. G. (2004). *Egyptian Mythology*. New York: Grange Books.
- Beydilli, C. (2015). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (E. Ercan, Çev.). Ankara: Yurt Kitap.
- Black, J. ve Green, A. (2017). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Köprü Kitap.
- Connor, N. (2018). *Her Yönüyle Klasik Mitoloji* (D. Candaş, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Demirci, K. (2019). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. İstanbul: Ayışığı Yayınları.
- Eliade, M. (2016). *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar* (C. Soydemir, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliade, M. (2018). *İmgeler ve Simgeler* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma* (S. Tamgüç, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gülhan, A. (2005). Güneş Redifli Kasideler ve Övgülerinde Hükümdar Tiplerine Üzerine Bir Değerlendirme. *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Aramağan, II(XXVI)*, 297-328.
- Ions, V. (1982). *Egyptian Mythology*. Yugoslavia: Newnes Books.
- Koçoğlu, T. (2020). *Rûznâme'ci Muhammed Şâkir'in Acâ'ibü'l-Mahlûkât Tercümesi*. Kayseri: Kimlik Yayınları.

- Kramer, S. N. (2015). *Tarih Sümer'de Başlar* (H. Koyukan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kramer, S. N. (2018). *Sümer Mitolojisi* (H. Koyukan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kutlar, F. S. (2004). Lâciverd. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* içinde (C. 4, ss. 222-225). Ankara: AKM Yayınları.
- Küçük, S. (1988). Divan Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme. *Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü. Mehmet Kaplan İçin*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 149-176.
- Olcott, W. T. (2021). *Güneş Mitleri: Tapınma, Törenler ve Efsaneler* (K. Göktaş, Çev.). İstanbul: Maya Kitap.
- Öztürk, Ö. (2016). *Dünya Mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Roux, J.-P. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (A. Kazancıgil, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sabuncu, Z. (2004). Eski Türk Edebiyatında Güneş Motifi Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları: Kaf Dağının Ötesine Varmak*, I(28), 289-299.
- Şentürk, A. A. (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sabiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları*, (90), 131-180.
- Şentürk, A. A. (2020a). *Ahmed Paşa'nın Güneş Kasidesi Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2020b). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 4). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1966). *Ahmet Paşa Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Yıldırım, N. (2017). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Wellek, R. ve Warren, A. (2019). *Edebiyat Teorisi* (F. Huyugüzel, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Wilkinson, R. H. (2016). *Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları* (A. F. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

